Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://dare.uva.nl/document/96704

File ID	96704
Filename	Inleiding

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	Dissertation
Title	Duitslands rol in de wereld : een onderzoek naar identiteitspercepties in het debat over de Duitse buitenlandse en veiligheidspolitiek sinds 1990
Author	D.J. Terlouw
Faculty	Faculty of Humanities
Year	2008
Pages	251

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://dare.uva.nl/record/267034

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other then for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)

Inleiding

"*Die Mauer bleibe bestehen, solange die Bedingungen nicht geändert werden, die zu ihrer Errichtung geführt haben. Sie wird in fünfzig oder auch in hundert Jahren noch bestehen bleiben, wenn die dazu vorhandenen Gründe noch nicht beseitigt sind.*"
(Erich Honecker)[2]

"*Jullie hebben vast gehoord dat de twee Duitslanden weer bij elkaar zijn. De vraag is nu nog, denk ik, wanneer ze weer op tournee gaan.*"
(Jay Leno)[3]

i.1 De onverwachte Duitse hereniging als theoretisch probleem

De onverwachte val van de Berlijnse Muur en de Duitse hereniging plaatsten het aloude 'Duitse vraagstuk' weer hoog op de internationale politieke agenda. In binnen- en buitenland groeide de onzekerheid over de koers van deze nieuwe mogendheid in het hart van Europa. Hoe zou het herenigde Duitsland ditmaal zijn positie in Europa definiëren? Zou het land opnieuw een poging wagen om de hegemonie voor zich op te eisen? Of zou het land zijn bescheiden en coöperatieve politiek voortzetten? Dat was een begrijpelijke vraag, ingegeven door de problematische geschiedenis van het land en zijn buitenlandse politiek. Deze vraag leek echter moeilijk te beantwoorden binnen het kader van de traditionele theorieën in de leer van de internationale betrekkingen; het neorealisme en het neoliberalisme.
Waarnemers, zoals de Amerikaanse politicoloog John Mearsheimer, voorspelden begin jaren negentig, op basis van deze traditionele theorieën, drastische wijzigingen in de Duitse buitenlandse en veiligheidspolitiek na het einde van het Oost-Westconflict.[4] Het machtspotentieel van het land was namelijk toegenomen en de structuur van het internationale systeem bood meer ruimte voor een autonome buitenlandse politiek. Bevrijd van zijn voormalige beperkingen zou Duitsland wederom een soevereine machtspositie in Europa nastreven, zou het zich minder sterk willen laten inkapselen in institutionele raamwerken en zou het zelfs nucleaire wapens willen ontwikkelen.[5] Ook zou het de hegemonie in Oost-Europa gaan nastreven. Illustratief is het betoog uit 1992 van Werner Link van het *Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien* in Keulen:

> Das im europäischen Vergleich überragende ökonomische Potential und die geopolitische Lage Deutschlands in der Mitte Europas und an der Wohlstandsgrenze zwischen West- und Osteuropa stellen Deutschland vor Anforderungen aus Osteuropa, denen es sich, selbst wenn es wollte, nicht versagen kann. Die „natürliche" Wirkung entsprechenden Handelns wäre die Entstehung einer deutschen Einflußzone in Mittelosteuropa.[6]

Al snel bleek echter dat het herenigde Duitsland niet streefde naar zoveel mogelijk (traditionele) machtsmiddelen of meer beleidsautonomie. Het land zag af van het bezit van nucleaire wapens en gaf zelfs het toonbeeld van zijn economische soevereiniteit op, de *Deutsche Mark*, om het Europese integratieproces verder te helpen.[7] De Duitse regering

[2] Erich Honecker, staats- en partijchef van de DDR, in een lezing voor het Thomas-Münzer-Kommittee op 19 januari 1989. Op 28 april 2006 ontleend aan http://www.ddr-im-www.de/Geschichte/1989.htm
[3] Jay Leno in zijn *Tonight Show*. Geciteerd uit: Markovits en Reich 1998,41.
[4] Mearsheimer 1990.
[5] Mearsheimer 1990, 1993; Waltz 1993.
[6] Link 1992, 605. Het *Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien* is later overgegaan in de in Berlijn gevestigde *Stiftung Wissenschaft und Politik* (SWP).
[7] Al dient te worden opgemerkt dat de populaire opvatting dat Kohl in 1990 de D-Mark opgaf voor de Franse wens om tot een EMU te komen (en de Duitse economische macht te communautariseren) in ruil voor de Duitse

streefde in het geheel niet naar een Duitse hegemonie in *Mitteleuropa* of een autonome buitenlandse politiek. Ze beklemtoonde eerder de noodzaak om de terughoudende, op multilaterale samenwerking gerichte Bondsrepublikeinse politiek voort te zetten.
Naar aanleiding van de Duitse opstelling tijdens de Golfoorlog in 1990/91 beweerden sommige commentatoren zelfs dat het grootste probleem voor internationale stabiliteit de blijvende terughoudendheid van het herenigde Duitsland was om zijn macht 'verantwoordelijk' te gebruiken.[8] Kortom, de traditionele theorieën met hun nadruk op machtspolitiek waren weinig accuraat bij het verklaren van de Duitse buitenlandse politiek.

i.2 Onderzoeksvraag en these

De afgelopen jaren is, mede door de tekortkomingen van de oude theorieën, een grotere belangstelling ontstaan voor studies die meer aandacht hebben voor binnenlandse factoren, zoals de invloed van culturen, ideeën, identiteiten, normen en percepties op de buitenlandse politiek van staten.[9] Het theoretische fundament voor deze nieuwe studies vormt het constructivisme. In het kort betoogt deze benadering dat de buitenlandse politiek van een land niet zozeer bepaald wordt door machtsvraagstukken, maar door de wijze waarop de buitenlandpolitieke elite de wereld en de nationale identiteit waarneemt. Door de Duitse buitenlandse en veiligheidspolitiek niet alleen als resultante van geopolitieke machtsfactoren te begrijpen, maar ook als resultante van identiteitspercepties, zou het mogelijk moeten zijn om een completer beeld te krijgen van recente ontwikkelingen in de Duitse buitenlandse politiek én de richting die deze ontwikkelingen in de toekomst op kunnen gaan. Hieruit volgt de centrale vraag van dit onderzoek:

Welke identiteitspercepties zijn waarneembaar in het debat over de rol van het herenigde Duitsland in het Europese integratieproces, in de trans-Atlantische relatie en in internationale veiligheidsvraagstukken gedurende de periode 1990-2003, hoe ontwikkelen deze buitenlandpolitieke identiteiten zich, en welke implicaties heeft dit voor de Duitse buitenlandse politiek?

i.3 Opbouw van dit proefschrift

Om deze vraag te onderzoeken behandelt hoofdstuk 1 het theoretische kader waarbinnen de studie plaatsvindt. In hoofdstuk 2 wordt vervolgens in kaart gebracht wat de kenmerken waren van de buitenlandpolitieke identiteit van de Bondsrepubliek aan de vooravond van de hereniging. De hoofdstukken 3, 4 en 5 gaan in detail in op ontwikkelingen in de verschillende denkstromingen in het buitenlandpolitieke debat in respectievelijk de jaren 1990-1995, 1995-1999 en 1999-2003. Het doel van deze hoofdstukken is te illustreren hoe de wederzijdse beïnvloeding van externe omstandigheden en identiteitspercepties in Duitsland tot uiting komt. Tot slot wordt in de conclusie onderzocht welke implicaties deze veranderde identiteiten (kunnen) hebben voor de toekomstige Duitse buitenlandse politiek.

---

wens om een Politieke Unie te kunnen realiseren niet correct is. Al in 1988 had de Europese Raad in Hannover de commissie-Delors ingesteld om onderzoek te doen naar de realisatie van een EMU. Het rapport van de commissie dat in 1989 verscheen is door de Europese Raad in Madrid in juni 1989 aangenomen. De basis voor de Europese eenheidsmunt was dus al gelegd. Alleen de formele toezegging van Kohl ontbrak nog voor de Duitse hereniging (zie: Moravcsik 1998, i.h.b. blz. 387-404. Zie ook: Heumann 2001, 100).

[8] Hyde-Price 1996; Markovits en Reich 1998; Stürmer 1992.

[9] Zie voor het belang van cultuur voor het veiligheidsdenken in de internationale betrekkingen: Katzenstein (1996), in het bijzonder de bijdragen van Katzenstein (1996) en Jepperson, Wendt en Katzenstein (1996).